

УДК 349.6

Е. Позняк, канд. юрид. наук, доц.

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ В УКРАЇНІ

Досліджено науково-теоретичні та правові підходи до розуміння екологічної культури як важливого інструменту екологічної політики в державі. Внесено пропозиції із вдосконалення чинного законодавства та правозастосовчої практики з метою підвищення рівня духовної та матеріальної екологічної культури в суспільстві, еколого-правової культури як її різновиду.

Ключові слова: екологічна культура, еколого-правова культура, національна екологічна політика, правові засади екологічної культури.

Исследованы научно-теоретические и правовые подходы к пониманию экологической культуры как важного инструмента экологической политики в государстве. Внесены предложения по улучшению действующего законодательства и правоприменительной практики с целью повышения уровня духовной и материальной экологической культуры в обществе, эколого-правовой культуры как ее разновидности.

Ключевые слова: экологическая культура, эколого-правовая культура, национальная экологическая политика, правовые основания экологической культуры.

Scientific, theoretical and legal approaches to environmental culture understanding as an important instrument of the national environmental policy have been investigated. Suggestions to improve current legislation and enforcement practice on purpose to increase the level of spiritual and material environmental culture in society, environmental legal culture as its type, have been proposed.

Key words: environmental culture; environmental legal culture; national environmental policy; legal principles of environmental culture.

Впродовж останніх десятиріч невпинне погіршення екологічної обстановки у планетарному масштабі зумовлює поглиблення й розширення світоглядних уявлень про діалектичну єдність та взаємодію суспільства і природи, забезпечення екологічної рівноваги у природних та антропогенно змінених екосистемах. Це сприяє екологізації суспільної свідомості та культури, розвиток яких може здійснюватись завдяки новим науковим дослідженням і екологічним знанням, поширенню екологічної інформації, розвитку екологічного законодавства та міжнародній співпраці. Конституційні положення [1] про людину, її життя і здоров'я як найвищу соціальну цінність, сприяння держави в консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності – найбільш вагомими правові засади культури, які відображають її зміст.

Соціальні, психологічні, правові, економічні, організаційні, власне екологічні та інші проблеми екологічної культури досліджували такі вчені радянського періоду та сьогодення як В.І. Андрейцев, Б.В. Єрофєєв, С.М. Кравченко, О.І. Казанник, М.В. Краснова, В.С. Крисаченко, В.В. Петров, М.Ф. Реймерс, Ю.С. Шемшученко та ін. Окремі аспекти екологічної культури розглядаються в дослідженнях молодих науковців, частково даної проблематики торкалась і автор цієї статті [15, с. 2 – 3; 16, с. 187 – 193; 17, с. 352 – 357; 18, с. 250 – 255].

Метою даного дослідження є виявлення науково-теоретичних та правових підходів до розуміння екологічної культури як важливого інструменту екологічної політики в нашій державі; внесення пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства, яке регулює екологічні відносини з урахуванням політико-правових документів концептуального характеру та міжнародного досвіду. Розкриттю мети дослідження сприяло вирішення таких завдань, як аналіз наукових, політико-концептуальних підходів і чинного законодавства щодо екологічної культури в її духовному та матеріальному вимірі.

Незважаючи на відносну молодість самого терміну "екологічна культура" (вперше він з'явився в 20-х роках ХХ ст. у працях американської школи "культурної екології"), за ним стоїть одна із засадничих сфер людської діяльності, корені якої сягають ще доісторичних часів [12, с. 14]. Ставлення людини і людства до природи як до середовища свого існування, на думку М.В. Краснової, базується на високих морально-етичних засадах духовності людства минулих часів, що визначаються

традиційними звичками, характерними для нашого народу. Дотепер дійшли українські традиції віншування духів природи, що вважалися помічниками та захисниками людини в повсякденному житті та побуті. Язичницькі по своїй суті, християнські по духу, такі традиції збереглися у святі Водохреща, Зелених святах, святі Івана Купала тощо [11, с. 167].

Аналізуючи культуру як соціальне явище, М.Ф. Реймерс виділяє різні рівні культури, поряд з матеріальною, соціальною, економічною він зазначає і екологічну [19, с. 278]. С.М. Кравченко відмічає діалектичну обумовленість екології та культури, пов'язуючи це із процесом екологізації культури, поповненням знань людей про природу та її взаємодію із суспільством, науковими даними та вбачаючи в екологічній культурі культуру усіх видів людської діяльності, пов'язаної з пізнанням, освоєнням та перетворенням природи [10, с. 39]. Російські вчені-політологи доводять тісний взаємозв'язок між політичною та екологічною культурою у рамках процесу екологізації політичної культури: екологічна культура, на їх думку, це не частина культури, не її окремий компонент, а вертикальний зріз загальної культури, який відображає спосіб людської діяльності у процесі освоєння природного середовища, метою якого є створення умов для розвитку суб'єкта діяльності [9, с. 158].

Екологічна культура, на думку В.С. Крисаченка, є цілепокладаючою діяльністю людини (включаючи і наслідки такої діяльності), спрямованою на організацію та трансформацію природного світу (об'єктів та процесів) відповідно до власних потреб та намірів [12, с. 14]. Б.В. Єрофєєв під екологічною культурою суспільства розуміє використання навколишнього середовища на основі пізнання природничих законів розвитку природи з урахуванням найближчих та віддалених наслідків зміни навколишнього середовища під впливом людської діяльності [7, с. 27].

У зв'язку з цим, як свідчать довідково-енциклопедичні джерела, в умовах сучасної кризи екологічна культура вперше в історії людства виконує нову функцію – самозбереження суспільства. Виховання і формування екологічної культури є комплексною соціальною проблемою [6, с. 223], а отже, і екологічна культура є непересічною соціальною цінністю та об'єктом дослідження вчених крізь призму екології, філософії, соціології, етики, естетики, політології, права та законодавства. Це дозволяє вченим застосовувати різногалузеві підходи й методи, визначати на-

прямки підвищення її рівня та значимості для регулювання суспільних відносин.

Залишається актуальною і на сьогодні думка В.В. Петрова про те, що зміст екологічної культури відображається у Конституції [14, с. 94], а отже, серед найбільш вагомих правових засад екологічної культури вважаємо конституційні положення про людину, її життя і здоров'я як найвищу соціальну цінність (ст. 3), обов'язок держави із забезпечення екологічної безпеки та підтримання екологічної рівноваги (ст. 16), забезпечення прав кожного на безпечне довкілля, відшкодування заподіяної порушенням цього права шкоди й на вільний доступ до екологічної інформації (ст. 50) та покладання обов'язків не заподіювати шкоду природі, культурній спадщині, відшкодувати завдані збитки (ст. 66).

В залежності від суб'єктного складу суспільних екологічних відносин та з огляду на систему екологічного права особливої актуальності набуває екологічна культура законотворчої діяльності, управління, господарської діяльності, навчального процесу, наукової діяльності, правозастосовчої діяльності, залучення громадськості до прийняття екологічно важливих рішень та іншої взаємодії з громадськістю, тому еколого-правова культура є її частиною правової культури. Так, у відповідності до ч. 1 ст. 7 Закону України "Про охорону навколишнього природного середовища" від 25 червня 1991 р. підвищення екологічної культури суспільства і професійна підготовка спеціалістів забезпечуються загальною обов'язковою комплексною освітою та вихованням в галузі охорони навколишнього природного середовища, в тому числі в дошкільних дитячих закладах, в системі загальної середньої, професійної та вищої освіти, підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів.

Як невід'ємна частина загальнолюдської культури, екологічна культура розвивається на основі професійної екологічної освіти, інформування і виховання екосистемного мислення, тобто погляду на природу як на цілісну планетарну живу оболонку Землі, що складається з саморегульованих екосистем [6, с. 223]. В числі засобів підвищення "екології культури" громадян, спеціалістів, керівних працівників Б.В. Єрофєєв відводить важливу роль екологічному вихованню та освіті, та основного значення надає підвищенню екологічної культури у процесі професійної підготовки спеціалістів [7, с. 28].

Безумовно, це впливає на розвиток законодавства та практику застосування існуючих законів, що регулюють суспільні відносини у галузі охорони довкілля, раціонального використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки для життя і здоров'я людей (екологічного законодавства). Система права та законодавства сприяє формуванню екологічної правосвідомості, яка є стрижнем та основним елементом еколого-правової культури [10, с. 51] на різних рівнях – державному, політичному та ін. Свідченням цьому є закріплення у Конституції України, Законі України "Про охорону навколишнього природного середовища", в ряді інших законодавчих та підзаконних нормативних актів екологічних прав та обов'язків громадян, а також обов'язку держави, її органів та службових осіб забезпечувати реалізацію та захист цих прав.

Із зростанням рівня екологічної культури особистості та формуванням її ідеологічної зрілості Ю.С. Шемшученко пов'язує реалізацію права громадян на сприятливе навколишнє природне середовище, ідеологічні гарантії забезпечення його поєднані з правильною орієнтацією особистості, володінням населенням науковим світоглядом у сфері екології, свідомим використанням цього світогляду в інтересах всього суспільства [21, с. 28].

У контексті реалізації екологічної політики держави основними засадами внутрішньої політики в екологічній сфері законодавчо визнано вдосконалення національної екологічної політики, в гуманітарній сфері – відродження духовних цінностей Українського народу, створення умов для консолідації суспільства на основі національної системи духовних цінностей, у центрі якої – людина, її розвиток, права і свободи, максимальне забезпечення її потреб, а серед основних засад зовнішньої політики – створення сприятливих зовнішньополітичних умов для розвитку української нації (абз. 2 ч. 1 ст. 9, абз. 8 і 10 ч. 1 ст. 10, абз. 4 ч. 2 ст. 11 Закону України "Про засади внутрішньої і зовнішньої політики" від 01 липня 2010 р.). Концептуально визначено необхідність посилення ролі еколого-правової освіти, культури і науки як важливого напрямку розвитку екологічного законодавства в рамках механізму реалізації Основних напрямів державної політики України в галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки, затверджених Постановою Верховної Ради України від 5 березня 1998 р. № 188/98-ВР (п/л 4 п. 34). Однією з основних цілей національної екологічної політики поряд із досягненням безпечного для здоров'я людини стану навколишнього природного середовища зазначається не менш важлива – підвищення рівня громадської свідомості з питань охорони навколишнього природного середовища, про що свідчить Концепція національної екологічної політики України на період до 2020 року, схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2007 р. № 880-р.

Основним та найбільш сучасним політико-правовим документом, який сьогодні визначає концептуальні підходи до забезпечення екологічної безпеки, раціонального природокористування та охорони довкілля, є Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2020 року, затверджені Законом України від 21 грудня 2010 р. Важливе значення цього документа в контексті даної проблематики полягає, насамперед, у сприйнятті положень Всесвітньої Конференції ООН з питань навколишнього середовища і розвитку (Ріо-де-Жанейро, 1992 р.) щодо визнання концепції сталого розвитку домінуючою ідеологією цивілізації у XXI столітті (Р. І).

До стратегічних цілей і завдань національної екологічної політики даним документом віднесено реалізацію Цілі 1 "Підвищення рівня суспільної екологічної свідомості" (Р. 3) крізь виконання таких завдань: створення національної інформаційної системи охорони навколишнього природного середовища; збільшення частки екологічної інформації та соціальної реклами природоохоронного спрямування; сприяння розвитку інформаційних центрів; створення до 2015 р. мережі загальнодержавної автоматизованої інформаційно-аналітичної системи забезпечення доступу до екологічної інформації; розроблення до 2012 р. та впровадження до 2020 р. програми підтримки проектів громадських екологічних організацій; розроблення до 2015 р. і реалізація Стратегії екологічної освіти з метою сталого розвитку українського суспільства та економіки України; створення до 2015 р. системи екологічного навчання та підвищення кваліфікації державних службовців, до компетенції яких належать питання охорони навколишнього природного середовища; створення до 2015 р. мережі регіональних екологічно-просвітницьких центрів на базі закладів освіти, неурядових природоохоронних організацій; розроблення до 2015 р. організаційного механізму місцевого, регіонального та національного рівня для активного залучення громадськості до процесу екологічної освіти з метою сталого розвитку, екологічної просвіти та виховання; систематичне

інформування про діяльність органів виконавчої влади у сфері охорони навколишнього природного середовища через офіційні веб-сайти та засоби масової інформації; включення питань формування екологічної культури, екологічної освіти та просвіти в державні цілові, регіональні та місцеві програми розвитку.

Створення ефективної системи інформування населення з питань охорони навколишнього природного середовища та підвищення рівня екологічної свідомості громадян України визнано одним з очікуваних результатів виконання даної Стратегії (Р. 7).

На виконання положень Стратегії в нашій державі прийнято Національний план дій з охорони навколишнього природного середовища на 2011 – 2015 роки, затверджений Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 25 травня 2011 р. № 577-р. Перед Міністерством екології та природних ресурсів України поставлено завдання розробити впродовж 2012 р. методичні рекомендації щодо включення до секторальних і регіональних програм розвитку питань формування екологічної культури та освіти (п. 38 Р. 1) поряд з виконанням цілого ряду інших завдань з еколого-інформаційного забезпечення, просвіти й забезпечення участі громадськості у формуванні екологічної політики у межах реалізації Цілі 1 "Підвищення рівня суспільної екологічної свідомості".

З позиції еколого-правової науки [2, с. 10] норми екологічного права впливають на формування еколого-правової ідеології в суспільстві та розвиток еколого-правової психології, на еколого-правову свідомість та еколого-правову культуру кожної людини. В структурі екологічної культури еколого-правова культура являє собою соціально значимий та врегульований нормами права спосіб творчої діяльності із пізнання та перетворення природи, її охорони, раціонального використання природних ресурсів, оздоровлення навколишнього середовища в інтересах теперішнього та майбутніх поколінь [10, с. 49]. Механізм правового забезпечення екологічної політики спрацьовує саме через екологічне право, він є об'єктом дослідження еколого-правової науки та віднаходить свою об'єктивність в еколого-правовій освіті [2, с. 10], а прояви правового нігілізму, неповаги до закону пов'язані з відсутністю правової та еколого-правової культури [13, с. 25].

Аналізуючи різноманітні наукові підходи до поняття та змісту екологічної культури, В.І. Андрейцев виділяє дві основні концептуальні позиції. Перша розглядає екологічну культуру як виключно явище духовне, свідоме, яке базується на відповідному ставленні людини до навколишнього середовища, пов'язане з необхідністю формування екологічного мислення, спрямованого на раціональне, розумне використання природних ресурсів. Згідно з другою позицією екологічна культура – це діалектична єдність духовного і практичного (матеріального), що виявляється в освоєнні природи з урахуванням відповідної шкали цінностей з точки зору задоволення екологічних потреб суспільства [3, с. 69].

Духовну екологічну культуру О.І. Казанник пропонує розглядати як систему знань, навичок, правових норм, звичаїв та традицій, які відображають передовий вітчизняний та зарубіжний досвід із захисту природного середовища від шкідливого впливу різних видів господарської та рекреаційної діяльності. Матеріальна культура, на думку вченого, являє собою об'єктивовані в матеріальних цінностях знання, досвід, ідеали нації та народу, які відображають їх відношення до природного середовища [8, с. 2].

Таким чином, екологічні знання та знання еколого-правових норм є елементами екологічної культури як сукупності різноманітних підходів до освоєння природи

з точки зору її цінності на духовному (інтелектуальному) і матеріальному (практичному) рівнях, а також елементами екологічного світогляду. Екологічний світогляд – багатоступеневе явище, яке складається із світосприйняття, світорозуміння, світопереживання та впливає на формування конкретної поведінки особи. Для екологічного світогляду характерний екологічний стиль мислення, а також наявність екологічної та еколого-правової культури, забезпечення законності та правопорядку в нашій державі [15, с. 2]. Відтак, екологічна культура пронизує і матеріальне виробництво, і духовне життя суспільства [10, с. 39].

Об'єктами духовної культури О.І. Казанник визнає наукові дослідження з проблем екології, природоохоронне законодавство, нормативну базу охорони природи (стандарти, гранично допустимі концентрації), безвідходні та маловідходні технології, звичаї та традиції природокористування, які склались у суспільстві, твори літератури та витвори мистецтва, які виховують у людей почуття бережливого відношення до природи та її багатств. Сюди ж він відносить і акти творчої діяльності людини, наприклад, сценічне мистецтво, лекційна пропаганда наукових знань. До екологічних цінностей матеріальної культури зазначений вчений відносить перетворені людиною ландшафти, технічні споруди природоохоронного призначення, заповідники, національні парки, заказники та пам'ятки природи, зелені зони міст та інших населених пунктів, врятовані від вимирання дикі тварини, повернуті до життя водойми та ін. [8, с. 2]. Принагідно зазначимо, що на сьогодні перелік природних і штучно створених об'єктів еколого-правової охорони й використання значно ширший як завдяки їх законодавчому закріпленню (статті 1 і 5 Закону України "Про охорону навколишнього природного середовища"), так і з урахуванням положень міжнародних конвенцій щодо озонового шару, клімату, екологічної мережі, генетично модифікованих організмів тощо, ратифікованих Україною та досліджених Г.І. Балюк [4, с. 15 – 19; 5, с. 5 – 10].

Суспільні відносини із створення, використання, охорони, захисту духовних і матеріальних цінностей як носіїв екологічної культури суспільства та кожної людини врегульовані цілим рядом законодавчих положень екологічного, господарського, цивільного та ін. галузей права і законодавства, тому зазначені цінності є елементами еколого-правової культури.

Якщо розглядати духовну та матеріальну культуру в якості двох її взаємопов'язаних форм, розподіл на які є все ж умовним [8, с. 4], то друга її форма у правовому аспекті має ще один зріз – віднесення законодавцем до культурних цінностей ще деяких об'єктів навколишнього природного середовища. Основні законодавства України про культуру від 14 лютого 1992 р. відносять до культурних цінностей об'єкти матеріальної і духовної культури, що мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення (ч. 1 ст. 14), але законодавець не враховує того факту, що перелічені об'єкти нерозривно пов'язані з навколишнім природним середовищем, мають свій вимір у системі соціальних цінностей життєзабезпечувального характеру. Усі без винятку природні об'єкти як об'єкти еколого-правової охорони, використання й відтворення, слід вважати об'єктами матеріальної культури та водночас джерелами духовної культури. На прикладі тваринного світу на це звертають увагу автори Коментаря Закону України "Про тваринний світ", аналізуючи у ст. 37 цього Закону правові засади таких складових охорони тваринного світу, як організація наукових досліджень, виховання громадян у дусі гуманного ставлення до тварин, пропаганда важливості охорони тваринного світу [20, с. 164 – 167].

У відповідності до ч. 1 ст. 18 Основ законодавства України про культуру для задоволення потреб громадян у самодіяльній творчості, організації їх відпочинку та дозвілля створюються, серед іншого, парки культури та відпочинку.

Парки культури та відпочинку виступають об'єктами правового регулювання з боку екологічного та земельного права, адже, по-перше, вони є об'єктами комплексної еколого-правової охорони, створюються на землях житлової та громадської забудови згідно з положеннями Земельного кодексу України від 25 жовтня 2001 р. (статті 38, 39) і на землях інших правових категорій, а також у відповідності до Закону України "Про основи містобудування" від 16 листопада 1992 р. (статті 2, 5, 19). До того ж, зазначені парки можуть входити до складу окремих територій та об'єктів природно-заповідного фонду за Законом України "Про природно-заповідний фонд України" від 16 червня 1992 р., таких як національний природний парк, у господарській зоні якого знаходяться населені пункти, землі інших землевласників і землекористувачів (ст. 21), а отже можуть перебувати й зазначені парки.

Законом України "Про охорону культурної спадщини" від 8 червня 2000 р. до об'єктів культурної спадщини відносяться поряд із спорудами та комплексами як самостійними типами культурної спадщини також і визначні місця – зони або ландшафти, природно-антропогенні витвори, що донесли до нашого часу цінність з археологічного, естетичного, етнологічного, історичного, архітектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду (ч. 1 ст. 2). У якості об'єктів культурної спадщини як духовно-матеріальних цінностей даний Закон окремо виділяє об'єкти садово-паркового мистецтва – поєднання паркового будівництва з природними або створеними людиною ландшафтами, а також ландшафтні об'єкти – природні території, які мають історичну цінність (ч. 2 ст. 2). Природні та інші об'єкти культурної спадщини, такі як, приміром, визначені даним Законом садово-паркові комплекси, знаходяться в межах земель історико-культурного призначення у відповідності до ст. 59 Земельного кодексу України.

Таким чином, цілком підтримуємо думку В.І. Андрейцева про необхідність вбачати в екологічній культурі не тільки рівень екологічної свідомості, а й (що особливо важливо) практичну людську діяльність як результат осмисленого, розумного, гуманного чи навпаки спонтанного, антигуманного ставлення до навколишнього середовища [3, с. 69]. Наприклад, правове забезпечення охорони об'єктів природно-заповідного фонду та об'єктів культурної спадщини природного походження є одним з яскравих проявів екологічної та еколого-правової культури нашого суспільства.

Екологічне законодавство свідчить про рівень еколого-правової науки, а отже, і правосвідомості, та залежить від рівня правосвідомості законодавця, а всі інші особи мають прагнути досягти цього рівня у власній правосвідомості [15, с. 2], що сприятиме підвищенню рівня еколого-правової культури кожної людини. В.В. Петров наголошував на тому, що без перебудови свідомості людини, без еколого-правового виховання важко говорити про дотримання передбачених законом правил екологічної безпеки [13, с. 26].

Однак, чинне екологічне законодавство недостатньо мірою приділяє увагу проблемі розвитку еколого-правової свідомості населення, його духовної культури. Наприклад, перераховуючи основні принципи охорони довкілля, Закон України "Про охорону навколишнього природного середовища" вказує на необхідність формування у населення екологічного світогляду (п. "ж" ст. 3), не згадуючи про екологічну культуру та екологічну сві-

домість. Водночас Основи законодавства України про культуру від 14 лютого 1992 р. не розглядають у якості однієї із складових культури людини екологічну культуру, чим не враховують положень екологічного законодавства та не відповідають положенням Закону України "Про охорону культурної спадщини". На наш погляд, зазначені Основи потребують доповнення також і з огляду на принцип сталого розвитку, процес реалізації якого в умовах сучасної світової фінансової кризи набуває нової якості.

Продовжує залишатись актуальною і необхідність вдосконалення системи еколого-правової освіти у вищих навчальних закладах нашої держави, адже без високого рівня еколого-правових знань у майбутніх правників неможливо буде досягти високої результативності (з точки зору правового забезпечення) режиму використання природних ресурсів, якості навколишнього природного середовища та екологічної безпеки людини й суспільства в цілому.

На юридичному факультеті Київського національного університету імені Тараса Шевченка науковий аналіз правових питань щодо екологічної культури, свідомості й екологічного стилю мислення входить до положень основних курсів та спецкурсів, які викладаються студентам за освітньо-кваліфікаційними рівнями бакалавра, спеціаліста і магістра спеціалізації "Земельне та екологічне право", запровадженої у 1997 р. Підвищення професійної підготовки молодих науково-педагогічних працівників, аспірантів і здобувачів з актуальних проблем еколого-правових досліджень – один з перспективних напрямів роботи кафедри екологічного права.

Еколого-правові знання повинні формувати відповідну практику застосування екологічного законодавства, оцінка якого свідчитиме про рівень цієї свідомості та правової свідомості в державі, в окремих її інституціях та у посадових і службових осіб на сучасному етапі розвитку. Бажано удосконалити екологічне законодавство, привівши його у збалансовану, логічну і зрозумілу для людей правову систему [15, с. 2]. В рамках еколого-правової культури В.В. Петров важливого значення надавав такому суб'єктивному фактору як психологічне відношення до охорони та використання природних благ, подолання споживацької психології у використанні природи [14, с. 95], що, зрештою, може свідчити про те, що передумовою формування екологічної та еколого-правової культури є високий рівень екологічної правосвідомості, а наслідком – наявність екологічного світогляду кожної людини, окремих соціальних груп, екологічної ідеології всього суспільства.

Важливого значення на сьогодні набуває орієнтація екологічної політики нашої держави на гармонізацію національного законодавства із законодавством Європейського Союзу, на імплементацію міжнародно-правових норм, які приймаються світовим співтовариством, у чинне законодавство України. Можна з впевненістю сказати про те, що першочерговим завданням державної екологічної політики має залишатись вдосконалення системи еколого-правової освіти, яка була б спрямована на всебічне усвідомлення небезпеки поглиблення екологічної кризи та потреби пошуку світоглядних, культурних, наукових, освітніх, інформаційних, державно-правових, економічних, соціальних та інших гарантій реалізації екологічних прав громадян й екологічних інтересів усього суспільства.

1. Законодавчі та нормативно-правові акти, що розглядаються у статті, наведено відповідно до офіційного сайту Верховної Ради України // www.rada.gov.ua. 2. Андрейцев В.І. Екологічне право: Курс лекцій: Навч. посібник для юрид. фак. вузів / Володимир Іванович Андрейцев. – К., 1996. 3. Андрейцев В.І. Правові аспекти екологічної культури / Воло-

димир Іванович Андрейцев // Вісник Київського університету. Суспільно-політичні науки. Вип. 1. – К., 1991. 4. Балюк Г.І. Екологічне право України: Конспект лекцій у схемах (Загальна і Особлива частини): Навч. посібник / Галина Іванівна Балюк. – К., 2006. 5. Балюк Г.І. Нови об'єкти екологічного права: проблеми правового регулювання // V Міжнародна науково-практична конференція "Актуальні питання реформування правової системи України", м. Луцьк, 30 – 31 травня 2008 р. 6. Екологічна енциклопедія: У 3 т. / Редколегія: А.В. Толстоухов (гол. ред.) [та ін.]. – К.: ТОВ "Центр екологічної освіти та інформації", 2007. – Т. 2: Є – Н. 7. Ерофеев Б.В. Экологическое право: Учеб. для вузов / Борис Владимирович Ерофеев. – М., 1999. 8. Казанник А.И. Правовые проблемы повышения экологической культуры в СССР / Алексей Иванович Казанник // Правоведение. – 1989. – № 3. 9. Косов Г.В., Харламова Ю.А., Нефедов С.А. Экополитология в контексте экологических проблем. Учебник / Г.В. Косов, Ю.А. Харламова, С.А. Нефедов. – М., 2008. 10. Кравченко С.Н. Социально-психологические аспекты правовой охраны окружающей среды / Светлана Николаевна Кравченко. – Львов, 1988. 11. Краснова М.В. Компенсация szkody за екологічним законодавством України (теоретико-правові аспекти): монографія / Марія Василівна Краснова. – К., 2008. 12. Крисаченко В.С. Екологічна культура: теорія і практика: Навч. посіб. / Валентин Семенович Крисаченко. – К., 1996. 13. Петров В.В.

Экологическое право России: Учебник для юрид. вузов / Владислав Васильевич Петров. – М., 1995. 14. Петров В.В. Экология и право / Владислав Васильевич Петров. – М., 1981. 15. Позняк Е.В. Без екологічної свідомості суспільство неповноцінне / Еліна Владиславівна Позняк // Юридичний вісник України. – 1996. – 5 – 12 червня. 16. Позняк Е.В. Еколого-правова культура як чинник формування екологічної політики України: постановка проблеми // Актуальні питання кодифікації законодавства України / За заг. ред. В.О. Зайчука. – Випуск 1. – К., 2009. 17. Позняк Е.В. Правові проблеми екологічної культури в Україні // Державна політика розвитку цивільної авіації XXI століття: економічні і стратегічні можливості України: Матеріали науково-практичної конференції, Київ, 19 – 20 лютого 2009 р. – К., 2009. 18. Позняк Е.В. Соціально-правові аспекти екологічної культури в Україні // Часопис Київського університету права. – 2010. – № 4. 19. Реймерс Н.Ф. Экология (теория, законы, правила, принципы и гипотезы) / Николай Федорович Реймерс. – М., 1994. 20. Тваринний світ України: правова охорона, використання та відтворення / Г.І. Балюк, О.О. Погрібний, Ю.С. Шемшученко [та ін.]; за ред. Г.І. Балюк. – К., 2010. 21. Шемшученко Ю.С. Правовые проблемы экологии / Юрий Сергеевич Шемшученко. – К., 1989.

Надійшла до редколегії 20.03.12

О. Засць, канд. юрид. наук, доц.

ОНТОЛОГІЧНІ ТА ЕКОЛОГО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ДОБРОСУСІДСТВА ЗА ЗЕМЕЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Статтю присвячено сутнісному аналізу та еколого-правовому значенню такого явища як добросусідство, яке регулюється сучасним земельним законодавством України.

Ключові слова: земельне законодавство, добросусідство.

Статья посвящена сущностному анализу и эколого-правовому значению такого явления, как добрососедство, которое регулируется современным земельным законодательством.

Ключевые слова: земельное законодательство, добрососедство.

The Article is about essential analyses and environmental legal meaning of such phenomenon as neighbourliness, which is regulated by the modern Land Legislation of Ukraine.

Key words: land legislation, neighbourliness according.

Сучасний Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р. (далі – ЗКУ) вніс багато новацій у правове регулювання земельних відносин. Вважається [1, с.99], що новелами стали норми про добросусідство, викладені у главі 17 "Добросусідство" цього кодексу. Формально-юридично це так. Кодекси попередніх періодів подібних відокремлених підрозділів не мали. Але погляд у сутність такого явища як добросусідство, його природу, в тому числі і юридичну, дають підстави і для інших висновків.

За лексикологічним тлумаченням добросусідський означає дружній (про взаємні відносини сусідів) [2, с.137]; сусідство – суміжність, близькість з ким-небудь за місцем проживання або за місцем розташування, знаходження [2, с.612]. Законодавчого визначення цієї категорії в Україні не існує.

Отже, у загальному вигляді добросусідство – це дружні взаємовідносини сусідів, тобто осіб, які суміжно або близько проживають чи знаходяться один відносно одного. Не можна краще висловити зміст дружніх (добросусідських) взаємовідносин, ніж це зроблено у Біблії: "Так у всьому як хочете щоб з вами вчиняли люди так вчиняйте і ви з ними" (Євангеліє від Матфея 7:12).

У загальносоціальному розумінні добросусідські відносини можуть складатися у різних вимірах суспільного життя: починаючи від дружніх стосунків між сусідами по шкільній парті і завершуючи дружніми міждержавними відносинами. Враховуючи те, що людство на планеті Земля проживає у нерозривно пов'язаних між собою екологічних, економічних, соціальних умовах і зв'язках, світове добросусідство є першочерговим завданням кожної держави.

Не дарма саме у міжнародно-правових документах поняття "добросусідство" застосовується найчастіше. Деякі з них містять приблизні підходи до визначення цієї категорії.

Так, Комюніке Комісії Ради Європи та Європейсько-го Парламенту "Розширена Європа – Нові сусіди: Нова

система стосунків з нашими східними та південними сусідами" (Брюссель, 11 березня 2003 року), яке розглядає можливість того, як посилити систему взаємовідносин Європейського Союзу (далі – ЄС) з тими сусідніми країнами, які на даний час не мають перспективи на членство у ЄС, пропонує, щоб ЄС поставив собі за мету створити *зону процвітання та добросусідства – "кільце друзів"* – з якими ЄС міг би знаходитися у *тісних, мирних стосунках та співпрацювати з ними*.

Проект Договору про запровадження Конституції для Європи (2003/C169/01), ухвалений консенсусом Європейського Конвенту 13 червня та 10 липня 2003 року та поданий Голові Європейської Ради в Римі 18 липня 2003 року, у Розділі VIII (Ст. 56) "Союз та його сусіди" передбачає, що Союз розвиває особливі зв'язки з *сусідніми державами*, щоб створити на ґрунті цінностей Союзу *простір розквіту та добросусідства, що йому притаманні близькі та мирні стосунки на засадах співпраці*. На ці цілі Союз може укладати та виконувати окремі угоди з цими країнами. Ці угоди можуть містити взаємні права та зобов'язання, а також можливість спільних дій.

Отже, в міжнародно-правовому значенні добросусідство розглядається як відносини (стосунки), що є тісними (близькими), мирними, заснованими на співпраці сторін-сусідів.

На мою думку, категорія добросусідства передуює категорія сусідства. Сусідські відносини відрізняються від інших відносин у суспільстві тим, що їх суб'єкти 1) знаходяться фізично поруч або недалеко один від одного, 2) пов'язані між собою суспільними закономірностями, зв'язками, умовами, і правовими в тому числі, 3) у своїй діяльності так чи інакше впливають один на одне. Така близькість породжує взаємний вплив сусідів на відміну від осіб, які не є такими. Коло сусідів в кожному конкретному випадку є різним і залежить від характеру зв'язків. Сусідські відносини набувають якості добросусідських

